

Postmodernitatea gurean?

Iñaki ALDEKOA

Aspaldi ez dela *Historia de la literatura vasca* liburua argitaratu nuen. XX. mende amaiera arte iristen zen liburua, eta hangoxe azken bi hamarkaden periodizazioak ekarri zidan buruhausterik. Izan ere, ez nuen nik orduan ikusten ez gizartearen –bere produkzio-kontsumo sistema eta kontzientzia kontuan hartuta– ez artearen munduan, eta bereziki euskal literaturarenean, aurretik indarrean zegoen eredu modernoarekin osorik eten eta garai berri baten aurrean jartzen gintuen estilo eta ikuspegi erabatekorik. Horregatik erabaki nuen XX. mendeko azken hogeita bost urteak ez zeudela “postmodernitatea” bezalako guardasol berri baten azpian gure literatura babesteko umotuta. Ezagunak nituen kontzeptuaren gainean han eta hemen saiaturako periodizazioak, garai berrien bizi-estiloaz edo artearen bila-kaeraz zihardutenak (Espainiako literaturaren historietan ere poliki-poliki sartuz joan den kontzeptua da. 1975 da aldaketa markatzen duen urtea, eta bi izango dira funtsean halako erabaki bat indartzea ekarri zuten gertaerak, gertaera politikoa bata eta literarioa bestea: Francoren heriotza eta Eduardo Mendozaren *La verdad sobre el caso Savolta* eleberraren argitarapena).¹

(1) Ikus. J. Gracia, *Los nuevos nombres. Historia y crítica de la Literatura española*, Barcelona, Crítica, 2000 eta José-Carlos Mainer, *Tramas, libros, nombre*, Barcelona, Anagrama, 156. or. M. Jose Olaziregik antzeko tratamendua ematen dio gurean garai horren periodizazioari. Ikus haren *Euskal eleberraren historian Modernitate osteko euskal eleberrigintzaren aurpegi anitzak* (1976-2000). Bilbo, Labayru, 2002. (*Liceus* deritzan lehiatila elektronikoa ere hala periodizatzen du: “1976tik aurrerako euskal literatura: postmodernitatea eta eklektizismoa”). Jon Kortazarrek ere guardasol bera darabil 90ko euskal poesiagintza biltzeko orduan. Ikus *Montañas en la niebla. Poesía vasca de los años 90*, DVD edizioa, 2006.

Orduan zalantzarik banuen halako epigrafe distirante baten azpian gure modernitate ahula biltzeko, gaur ere horretan nago. Mimetismoari amore emanez gurera ekar genitzake sistema amerikar hegemonikoan popularizatutako hainbat kontzeptu, baina horrek ez digu historikoki (zentzurik hegeliarrenean) gurean pendiente zeuden urratsak betetzetik aske uzten. Fredric Jameson-ek 70eko hasieran kokatzen du postmodernitatearen sorrera. Nahiz eta jatorrian postmodernitatearen kontzeptua literaturaren esparruan sortu, arkitekturraren estilo gisa hartu zuen sona.

Perry Anderson-ek² dioen bezala, ordu arte ezagutzen ez zen moduko aberastasuna eta batez besteko kontsumo maila izugarria zuen gizarte kapitalistaren ikur kultural gisa sortu zen postmodernitatea. Ez zuen alferrik identifikatzen Jameson-ek³ postmodernitatea kapitalismo berantiarren sasoiarekin, hau da, kapital multinazionalaren fasearekin, non kultura eta ekonomia hertsiki lotuta agertzen baitira. Gurera itzuliz, ez zen testuinguru ekonomiko eta kultural hori nagusi –ez eta gutxiagorik ere– ez trantsizioko urteetan ez laurogeiko hamarkada osoan. Ez gurean, ez Espainian. Artean Espainiak urruti zuen gizarte postindustrialaren agertokia; laurogeiko hamarkadaren bigarren zatia baino lehen ez zuen hura atzemango. Euskal Herriaren kasuan, ez dezagun ahaztu laurogeiko hamarkadan gure industria zaharrak (siderurgiak batez ere) jasan behar izan zuen birmoldatze latza. Ordukoak dira, baita ere, birmoldaketak eragin zituen gatazka soziala, grebak eta langabezia larria.

Beraz, orduantxe jarri ziren abian, ekonomiaren desarautzean, europar integrazioan eta tamaina txikiko eta erdi-mailako enpresetan bermatuta, geureganaino iritsiko zen gizarte postindustrialaren oinarriak. Ekonomia globalizatuaren garaiaz hitz egiteko, berriz, gutxienez 90eko urteak arte itxaron behar da.

Diskurtso politikora etorriko bagina, berriz, indar bete-betean zeuden gurean Frantziako Iraultzatik aurrera ezkerrean ohiko ideario eta praktikak: iraultza proletarioa, deskolonizazioaren garaitik mami-

(2) Perry Anderson, *Las orgías de la postmodernidad*, Barcelona, Anagrama, 2000, 164. or.

(3) Fredric Jameson, *Teoría de la postmodernidad*, Madrid, Trotta, 1996, 55. or.

tutako borroka nazionalak eta abar, guztiak ere modernitatearen idearioan nagusi izan diren eskabideetan ondo errotuak: utopia, askatasuna (soziala, nazionala). Historiak bere aurrerabide itzulerarik gabean eskuratu beharko lizkigukeen lorpenak ziren guztiak. Baina bide hori eragozpenez beterik ageri da: autonomiazaleak eta independentziazaleak, ETA eta GAL... Modernitatearen paradigma horren aurrean, postmodernitateak utopiaren eta historiaren –ia metafisikotzat har genezakeen kontzeptu gisa hartuta– ahultze bat dakar. Historiaren eta iraultzaren klausuratzea da, filosofiaren, historiaren eta artearen sekularizatzeko bat. Gauzak horrela, arrazoimenaren eta eskabide historiko tradizionalen alboan, ordu arte ikusezinak ziren errealitate berriak plazaratuz joango dira: gutxiengo etnikoak, gutxiengo sexualak, ekologia, emakumeen mundua eta abar.

Ez dirudi 80ko hamarkadan balio horiek (utopia, iraultza) erabateko krisian sartu zirenik hemen. ETAk katalizatzen zituen balio horiek guztiak Euskal Herrian, eta tinko eusten zien ezkerreko diskurtso kultural hegemonikoak. Diskurtso hori indarra galtzen joango da, baina modu deigarrian ez da 2000ko urteak baino askoz lehenago indargabetuko. Gaur ere soka berean gaude oraindik kateatuta.

Baina gutxien espero zitekeen zirrikitu batetik, hara non hasten diren Euskal Herrira iristen modernitatea gaindi dezaketen nobedadeak. 1991n publiko egiten da Guggenheim Fundazioak, artearen eta ekonomiaren binomioa aro multinazionalen inork baino hobeto irudikatzen duen ikurrak, Bilbon irekiko duela museo berri bat, F. Gerhy-k diseinatutako eraikina. "Sabin Etxean" eta Xabier Arzallusen⁴ "placet"arekin hartutako erabakiak haren aurka jarri zuen kulturako jendea. "Kultur kezka" erakundea sortu zen museoa Bilbon erakitzeak berarekin zekartzan ondorioei aurre egiteko. Azkenean, erraldi amerikarrak, auzo globalaren izenean, hemengo artista eta kultur eragile autoktonoen (ez bakarrik kulturako jendearen) sosak eraman go zituen. Horiek ziren 90eko hasierako errezeloak eta kezkek. 1997an inauguratu zen Guggenheim museoa (1999an Rafael Moñoreen Kursaalera "Kubo" famatuak) eta arras bestelakoa izan bide

(4) "Nik ez dut arteaz hitz egiten, errentagarritasunaz baino. Hura abian jartzeko inbertitu ziren milaka milioiak diru xehea da gaur egun Bilbok, Bizkaia eta Euskadi osoak irabazi dutenarekin konparatuz gero. Faktore dinamizatzaile izugarria izan zen eta izaten darrai". *Así fue*, Madrid, Foca, 2005.

da haren efektua, Bilboren susperraldi urbanistiko eta sozio-ekonomikoaren eragilerik nagusia bilakatu.

Arkitekturatik jauzi egin eta garai historiko bat definituko zuen pauta kultural bat izatera pasatu zen postmodernitatea. Kapitalismoarekin, eta komunikabideak lagun, merkatua eta kontsumoa *mass-medien* jainko berriak bilakatuko dira. Amerika boteretsuak tutelaturako bilakaera horrek zer neurritako erroak zituen gurean 80ko hamarkadan? Nire hipotesia hau da: 90eko hamarkada arte ezin da ez giza portaeretan ez pauta kultural gisa postmodernitateaz hitz egin. 90etik aurrera gure batz besteko kontsumoa eta ohiturak aldatuz doazela dirudi, inguruko beste nazio aurreratuenekin gero eta homologatuago agertzen garelarik. Zein dira kontsumismoaren totem ahalguztidun horretatik filtratutako ohitura kulturalak? 2000. urtetik aurrera bilakaera hori bistakoagoa gertatzen al da gurean? Baieztean nago. Gauzak horrela, esan postmodernitatearen eragin nabarmena, kultur emaitzetan bertan baino harago, egoera ekonomiko berriak ahalbideratutako askatasun –eta kontsumo– ohitura berrietan dagoela.

Jakina, ohitura (sozial) horiek eragina dute, nola ez, literatur sistemaren baitan. Hala ere, antzuak gertatzen dira askotan, poesien eta eleberrien azpilduretan eta zimurretan barrena zantzu postmodernoen bila aztarka ibili ondoren, handik ateratako emaitzak. Izan ere, askotan idazlanak postmodernitate "label"ez janzteko aurkeztutako frogak berberak balia daitezke lan horien jatorri modernoak (justu egin nahi zenaren aurkakoa) justifikatzeko. Beraz, nago, kanpotik barrura doan norabide honetan, alegia, testuinguru sozialetik sorkuntzaren esparrura doan bitarte horretan, postmodernitatearen eragina handiagoa dela zenbat eta gertuago egon hura dimentsio publikotik. Poesiaren harreran, esate baterako, irakurketa isilari errezitaldietako ikuskari publikoa gailenduko zaio. Postmodernitateak ez du "ni"aren barnetasun intimoetan interesik; haren proiektio publikoak, espektakularrak, bereganatuko du interes hori. Barneko "ni" intimo horren bizitokia, arte modernoaren muiñ izan dena, modernitatearen beraren "konstrukto"tzat joko du Foucault-ek. "Ni" ahuldua, pitzatua da postmodernitateak postulatu duena, ikuskarira eta kontsumora errendi daitekeena. "Ni" kolonizatuaz hitz egin zuen Habermas-ek. Hau da, ustez esperientzia errealekin ari delakoan, errealtatearen simulakroaz ari den "ni" a.

Paradoxikoki, postmodernitatearen auziaren inguruko eztabaidarik interesgarrienak modernitatearen eredu beretik sortuak dira. Nozio berriak ezin du aurreko ereduak bere-berea zuen borroka ideologikoa sailhestu. Gauzak horrela, batzuentzat, ideologikoki eskuinekoa eta erreakzionarioa da postmodernitatearekin adierazi nahi den ikuspegi eta praktika soziala; besteentzat, halako planteamendu batek ez luke zentzurik, hau da, ezker/eskuin binomioa erabat kamutsa gertatuko litzateke eztabaida honetan. P. Anderson-ek⁵ dioen moduan, ez dago hemen historikoa eta soziala ez den ezer; oro da, azken batean, politikoa. Nahiz eta postmodernitatearen analisisian lubaki berean egon ez, egile gehienak bat etorriko lirateke (Jameson, Anderson, Eagleton, Habermas) postmodernitatearen dimentsio politikoa- ren balorazioan.

Amaitzeko, esan behar da orain arte ez dela erabatekoa izan postmodernitatearen nozioaren inguruko adostasuna: zenbait kultur ikertzaile ezkertiarrek (Fredric Jameson, Perry Anderson...) eta filosofo hermeneuta eta pragmatistak (Gianni Vattimo eta Richard Rorty) bere egingo dute postmodernitate hitzaren potentzialtasuna. Jürgen Habermas-entzat modernitateak osatu gabeko proiektua izaten da- rrai. Gaur egungo soziologo ospetsuenek ez dute hitza bere egin: Zygmunt Bauman-ek nahiago du "modernitate likidoa"z hitz egin, Anthony Giddens-ek "modernitate berantiarra"z eta Ulrich Beck-ek "bigarren modernitatea"z.

1975-2000 bitarteko euskal literaturaz zerbait:

B. Atxaga eta R. Saizarbitoria

Ez dugu honaino euskal literaturarik apenas aipatu, eta egin dugun gutxia oso zeharkakoa gertatu da. "Kultur kezka" aipatu da, eta haren bitartez Guggenheim proiektuaren aurrean etxeko idazleek izan zuten aurkako jarrera gogoratu. Ia ezer ez ideologikoki ezkerreko eta abertzale ziren idazle askoren protagonismoari buruz, 80ko urteetan hegemonikoa ere bazena euskal literaturan (J. Sarrionandia, K. Izagirre, I. Aranberri, J. L. Otamendi eta abar). 90eko urteetan ere ez zaie azpiegitura sendorik faltako: argitaletxe, egunkari eta euskal

(5) Ibidem, 172. or.

literaturaren sistema barruko hitzaldi/errezitaldi zirkuitu nagusiak. Hori da euskal literaturaren barruan azken 30 urteetan bizi ohi dugun tentsioaren mutur bat. Esan beharrik ez dago iraultzaren eta modernitatearen balio sendoenetan kementsu jarraitzen duela mutur horrek, balio makaltzaileen aurrean erresistente. Nahiz eta 80ko urteetan -eta baita geroago ere- tinko iraun abangoardia eta iraultzaren balioak idazle askorengan, kontrako biderik eraman duenik ere bada gurean eta ez dira, ez, idazle ahulenak izan. Bernardo Atxaga eta Ramon Saizarbitoria aukeratu ditut, hurrenez hurren, 80ko eta 90eko urteetako euskal nobelagintzan gertatutako bilakaeraz hitz egiteko. 1976tik 2000. urtera doan aldia hartuko dut mintzagai.

Hauxe da aipatutako aldi horretan bi idazleengan gertatutako bilakaera nagusia: abangoardiaren eta esperentalismoaren eragina motelduz joango da haien lanetan eta halako batean itxitzat emango da bide hori. Atxagaren kasuan 80ko hamarkadako bigarren zatian gertatuko da, artean *Obabakoak* argitaratu gabe zuelarik; eta Saizarbitoriaren kasuan, *Hamaika pauso*-tik (1995) aurrera. 1976an argitaratu zuen Atxagak *Ziutateaz*, poesia eta narrazioak biltzen zituen liburu esperimentala. Atxaga abangoardia historikoen ildoan zebilen; horietako azkenekoa Debord-en "Internazional situazionista" delakoa izan zen. 1972an amaitu zen abangoardia hori. Artean 1978an *Etiopia* argitaratu zuen, euskal poesiagintzak bizi izan duen abangoardiako manifesturik borobilena. 1976an Saizarbitoriak *Ene Jesus* argitaratu zuen. Ixildu gabeko jardun muturaino errenditu zuen bertan eleberrigintzaren potentzialtasuna. Errepika dezadan gorago egindako galdera: zer aldatzen da *Obabakoak* (1988) eta *Hamaika pauso* (1995) eta gero egileen hurrengo eleberrietan? Ba, funtsean, hauxe: esperentalismoari zedarria jarri eta, aldeak alde, bata zein bestea, eleberria bere konbentzionaltasun generikoan onartzera etorriko dira. Begi bistakoa da *Hamaika pauso*-tik *Gizona bere bakardadean*-era dagoen aldea; ez da makalagoa Saizarbitoriaren beraren narrazio-gintzan emandakoa ere (konparatu *Hamaika pauso* eta "Rossettiren obsesioa"). Modernitatearen abangoardiaren inpultso utopikoari uko egiten zaiola esan nahi al du horrek? Ezin uka abangoardia historiko nagusien baitan artearen eta bizitzaren arteko leizea berdintzeko gogo suharra egon dela beti. Inpultso iraultzaile hori ahuldu egingo da 90eko urteetan eta horrek mundu honen (ez utopikoaren) baldintza asko onartzera ekarriko gaitu. Esate baterako, geroak ekarriko

lizkigukeen irakurle utopiko haien aurrean, orain eta hemengo irakurle konkretuekiko (edo norberak bere baitan daraman irakurlearekiko sikiera) halako hitzarmen batera lerratuago agertuko dira idazleak.

Arras bestelakoak izan dira Atxagak eta Saizarbitoriak ibili dituzten literatur bideak. Ziutatea (edo hiria) nagusi bazen Atxagaren lehen lanetan, Obabako paisaje imajinarioarekin batera, sekulako pisia hartu zuen geroago iraganeko mundu mitiko zaharrak. *Obabakoak* lanak bi munduak (ziutatea/mendia) integratzen zituen. Geroago Euskal "Hiria"z jardungo zuen Atxagak, esanez bezala, amaitu dira mendi eta Euskal Herri zaharrak, hiriak bereganatuta amaitu ere. Euskal Herriaren ordeztu Euskal Hiriak hitz egin beharko genukeela dio beraz, Euskal Hiri hori modernizazio betearen emaitza delarik. Eta horrela gertatuko da modernizazioak bere atzapar luzeekin Euskal Herri zahar eta bukoliko guztiak irentsi dituelako. Saizarbitoriaren literatur lanetan, berriz, paisaje urbanoa izan da beti nagusi. Hasierakoetan, euskal literaturari zerion "garo-usain" gehiegizkoari ihes egiteko seguru asko, azkenekoetan bere mundu naturala hirikoa delako. 90eko urteetako Atxaga kontziente da bere literatura lanetan gertatutako bilakaeraz eta egindako hautuaz. Saizarbitoriak, berriz, 1995 arte borrokatu zuen literatura modernoaren balio nagusien soken kontra, gero erlaxatuko zen.

Etiopia-n euskal poesiaren baratze eta belazeak zikintzera deitua izan zen Atxaga (Aresti, Mirande eta beste ere ibiliak ziren horretan, baina euskal munduan modernitatea eta haren gainestruktura modernoak artean oso birjin zirauen 70eko urteetan). Eman dut beste lan batzuetan, *Obabakoak* argitaratu bitartean, abangoardiaren espirituarekin, konkretuki espresionismoarekin, egileak bizitako kontu-garbitetaren berri. Bertsioz bertsio joan zen ontzen gerora *Obabakoak* liburuak betiko kontsagratuko zituen ipuin asko. Horietako batzuetan jatorrizko iragan espresionista leunduta aurkituko zuen irakurleak. Egilearen mundu-ikuspegitik gertu zebilen Esteban Werfell kontalariak aitortzen zuen bezala, "bizitzaren onerako ez izaki, zertarako argitasunik?" Horrelako aitormen batek "Azken hitzaren bila"ko ilobaren irrazionalismo gaixoetatik urrun kokatzen zuen bere burua. "Esteban Werfell" ipuina idatzi zuenerako abangoardietatik urrunduta zebilen Atxaga. Iragan abangoardista hori isilduz joango da *Obabakoak* ondoan: *Ziutateaz*-ek agortuta darrai eta *Etiopia*-k beste hainbeste. Atxagaren hurrengo lanetan, *Behi euskaldun baten memoriak*

(1991), *Gizona bere bakardadean* (1993) eta *Zeru horiek* (1995), kontamolde eta genero konbentzionalera errenditu zaigu egilea, eta asko dira komikia bezalako jenero popularra –*mass-mediën* zentzuan popularra– baliatuz dituzten baliabide narratiboak.

J. L. Borges, V. Nabokov eta S. Beckett, besteak beste, modernitatearen azken ordezkariak hartu izan dira han eta hemen. Abangoardia historikoak nasai dabilta *Etiopia-n*; Borgesen irudimen jostalaria, berriz, bere kasa ibil zitekeen *Obabakoak* liburuan. Beckett-en marmarraren mututasuneraino heldu zen Saizarbitoria *Ene Jesus*-ekin, hurrengo hemeretzi urteetan literaturaren plazatik urrun mantentzeko. Ez zebilen oker Adorno, esan zuenean Becketten mututasuna *kistch*-ari ihes egiteko ahalegin paregabea zela. Eleberrigintza eraberritzailearen kontamolde eta teknikak bereganatuak zituen Saizarbitoriak *Hamaika pauso-n*, baita *nouveau roman*-arenak ere, nahiz eta honako egile honen edo harako mugimenduarekiko gertutasun adoleszentetik aske egon jada.

Nahiz eta formalki konplexutasun handiko eleberria izan, *Ene Jesus*-ekin erkatuz gero, sumatzen da *Hamaika pauso-n* eleberria tramazo konbentzionalago batera errenditu nahi bat. Oroimena plater hautsia omen, baina eleberria bera da zatiak bildu eta nola-halako eraketa berri batera ekartzeko ahalegina. Eleberri osoa zeharkatzen duen giro politiko eta existentzialak, heriotzaren presentziak eta honek protagonista nagusiarengan sortzen duen larrimin existentzialista, modernitatearen esperientzia trinko eta larrienera lerratzen gaitu (postmodernitatearen arintasun eta zalutasunerako egokiak ez diren kontzeptuak). Gaurkoan, eleberriko bi irudiren inguruan egingo dut gogoeta: zapatak (oinetakoak) eta erlojuari kuerda ematea (atzera eta aurrera).

Objektu artistiko gisa (Van Gogh, Andy Warhol...) zein objektuak berak eragindako gogoetak (M. Heidegger, J. Derrida) ikusita, ukaezina da oinetakoek (zapatek/botek) giza dimentsioaren pertzepzioan izan duten protagonismoa.

Van Gogh-en oinetakoez Heidegger-ek egindako analisisian gertatzen den bezala, *Hamaika pauso*-ko zapatak ere fusilatuta hilko den Daniel Zabalegiren testuinguru existentzial eta bitalera biltzen gaitu (ez da horrelakorik gertatuko postmodernitatearen ikurtzat har daitezkeen Andy Warhol-en koadroetako zapatekin). Harreman estuan lotuta ageri dira zapatak eta heriotza Saizarbitoriaren eleberri hone-

tan. Miresgarria da bi protagonista nagusien (I. Abaitua, D. Zabalegi) arteko lotura zizelkatzeko lanetan zeinen ondo asmatuko duen egileak amaren rolaekin. Aurrenekoari ametsetan gertatzen zaiona gertatuko zaio Daniel Zabalegiri eleberrian, eta bien patuak lotuta gertatzen dira betiko. Honela dio I. Abaituak behin eta berriz ametsetan agertutako eszenaz:

“–Ohean nengoen –esan zuen. Amak hil nendila eskatzen zidan, dena prest zegoela eta mugitzeko mesedez. (...)

“Dena prest dago” esaten zion, “zerraldoa erositia, apaiza deitua, eskela jarria, eta orain hil egin behar duzu derrigorrez” (...) Azkenean etsi egin behar izan zuen, dena prest baitzegoen, zerraldo aberatsa ere bai (...), eta eskela, loreak eta hilobia –marmolezkoa, amak esaten zuenez–, eta eskatu zion oinetako beltz mutur luzeak janzten uzteko behintzat, eta jantzi ondoren, narda ikaragarria gaindituz, zerraldoan sartu zen. (...) Iñaki Abaituak begiak jaitsi zituen oinetakoen muturren bila”.

Ama (Ama-aberria, bere seme kuttunen odoletik elikatzen dena), erlijioa, bizitza eta heriotza, sakrifizioa...

Daniel Zabalegiren amak ere “dendan zeuden hoberenak” eraman zizkion kartzelara. Eta berak “erabili ahal izango ditudanarengatik” erantzun. Baina: “...eta azkenean, zutoinera lotuta dagoelarik, makurtu egin nahi luke oinetako baten punta zikintzen duen lokatz zipriztina garbitzeko”. (89. or.)

A. Camus-ek esan zuen bezala, zertarako kondenatu inor heriotzara, denok gaudelarik lehenago ala geroago hiltzera kondenatuak. Zer pentsatu ugari eman zion Camus-i hilketak, norbait hiltzeko erabakia hartzeak. Bere ustetan, filosofiak bi arazo larri zituen: erailketa eta suizidioa. Heriotzaren alferreko izatea. J. J. Lasa psikiatra eta I. Abaitua Daniel Zabalegiren hilketaz ari diren pasarteak: “Bakarrik hil zen, gizajoa”, esan zuen ordea. Eta zergatik ez jakin arren, bazekien “alferrik hil zen” esan nahi zuela” (89. or.). Hogeita hamahiru urte zituen Daniel Zabalegi fusilatua hil zenean, Jesukristoren adina.

Idazle bat handi egiteko moduko pasarteak aurkituko dira Daniel Zabalegiren heriotzaren atarian. Hunkigarriro jaisten da kontalaria heriotza ganean duen kontzientzia bakarti horrengana, eta haren pentsamendu gordeenak irakurtzen utziko dizkigu. Eta klixez gainezkakoa hileta-oratoria epikoa alde batera utziz, zalantzaren aurpegia, ideolo-

giaren mozorro hutsalak desegin ondoren agertuko den aurpegi humanoa (humanoegia), egiazkoena, azalduko zaigu.

(Alferrik) hil zen eta munduak bere martxa jarraitu zuen, isuri zen odolaz axolagabe. Halaxe zen *100 metro*-ko aktibista hilaren kasuan, eta halaxe gertatzen da *Hamaika pauso*-n. I. Abaitua bide da salbuespena. Berak ezin du ahaztu, eta, hortaz, ezin da bizi. Obsesiboki ekartzen du behin eta berriz izugarrikeria hura gogora eta ezintasun patologiko batez irudikatzen du Daniel Zabalegiren tragedia. Era batera edo bestera parte hartutako guztiek zuten klausuratua iragan hura eta, gorago esan den bezala, munduak ez zuen atzerabiderik. Eta munduaren ahanztura krudel hori ezin eramanez, kixote baten modura erasoko die "hegoak ebaki banizkion..." kantatzen ari ziren haiei, Danielen erkide eta lagun izan zitezkeen ehiztari-koadrila haren txakurrei: "Izerreko Txato, Solana, Errezil edo gainerako edozein egon zitezkeen, zergatik ez, Iñaki Abaituak etxe kantoi bakoitzeko harrizko mahaien inguruan eserita..." (410. or.). Non dira, baina, garai bateko lagun haiek, Amiletxe, Jon Zelai eta besteak, Zabalegiren irudimen fantasiatsuan, kartzelatik irtetean, heroi moduan omen du behar zuten haiek? Non, hildakoaren amari, "orain denok gara zure semeak" (376. or.) esaten zioten gizon mardul haiek? Eta Jon, Arantxa, Alberto, Abel, Juliaren etxean biltzen ziren lagunek ere aurkituko zuten bakoitzak bere lekua munduan. "Où sont les neiges d'antan" (406. or.). Jolasa amaitu zen.

Eta Ortiz de Zarate eta Julia. Aitarengandik jaso zuen *Omega* zaharrak, *Hamaika pauso*-ko protagonista nagusien artean eskuz esku ibili ondoren, Juliaren eskuetan amaituko du. Aitarengandik Abaituarengana, honengandik Ortiz de Zaraterengana, azkenean Juliarenean ostatu hartzeko. Hantxe hartu zuen azken aldiz eskuetan "eta hatz batez ferekatu zuen...", eta gero kuerda eman zion, aitarengandik ikasia zuen bezala, koroa atzera eta aurrera mugituz". (429. or.)

Erritual horrexekin utzi zuen atzean mundu oso bat betiko. Eta, beharbada, atzera eta aurrera, itzuli erdika erlojuari kuerda emate hori erritual xalo bat baino zerbait funtsezkoagoa zen, beraren eta munduaren norabidearen artean leize gaindiezin bat zabaltzen zuena. Atzean utzitakoa ahaztuz, aurrera egitea beste inpulsortik ez zuen munduarekin ezin konpondua. Ortiz de Zaratek "zakarki ematen ziola egiaztatu zuen, koroari bueltak beti alde batera emanez alegia, eta ez leunki, atzera eta aurrera, itzuli erdika" (103. or.). Erlojuari ematen

zion tratu zakar hori, munduari egindako bortxaren irudi paregabea zen.

Honaino iritsi ondoren, zilegi bekit neure *Historia de la literatura vasca*-n proposatutako protagonistaren (I. Abaituaren) immolazioaren esanahiari buruzko interpretazioa zuzentzea. Suizidio malenkonia-tsuaz eta ETAKidearekiko mendetasunaz hitz egiten zen han. Egoera erabat aldatuz, esan daiteke I. Abaituak berak hartzen duela behin-goz bere aurreneko "ekintza" izango den horretan inizatiba, baina ez dela inor hiltzeko izango, ez duela mundurik konkistatuko bere immolazioarekin, baina tinko eutsiko dio ordea giza duintasunari. Jestu bat baino ez da izango, ulertezina gainera guztientzat, baina giza printzipio berrien iragarle gertatuko dena.

Hamaika pauso-rekin itxi egin zuen Saizarbitoriak bere belaunaldiaren tragedia nagusia. Nahiz eta ETAK artean urte askoan aurrera jarraitu, kontatu beharrekoa kontatua geratu zen. Funtsezkoa esana zegoen. *Hamaika pauso*-ko trinkotasun filosofikoa, existentziala eta psikologikoa ez da hurrengo lanetan agertuko. Idazleak gainetik bota zuen karga petral hori, bere belaunaldiaren urte onenak bahituta izan zituen egoera petrala. Arindu horren ondorio da *Bihotz bi* (1996). Hor, Gerrate Zibileko oihartzuna urruneko aitona batzuen marmarra baino ez da izango, bikotekideen arteko gerra krudelaren atzeko musika baino ez. Azken hauen bizimodutik begiratuta, haienak ez zuen pasadizo exotikoak baino errealtate gehiagorik. Ez dago hemen gerrako egiazko memoriaren berreskuratzerik, ez dago protagonista haien egiazko testuinguru bitala jasotzeko ahaleginik. Balirudike aurreko nobelagilearen *pathos*-ari ihes egin nahi liokeela eta inongo konpromisorik gabeko jolas narratiboetan isuri (bere mundu propioa baino ez zaio interesatzen). Askatasuna, fantasia eta jolasa. Gizon-emakumearen arteko maitasunezko harremana jokoan. Aurrekoaren aldean nobela formalki konbentzionalagoa da (kultur erreferentziak ere gero eta komertzialagoak dira). *Gorde nazazu lurpean* (2000) ere, lehenengo narrazioa salbu, ildo beretik joango da. Alde honetatik, "Gudari zaharraren gerra galdua" beste garai bateko saio anakronikoaren itxura du besteen ondoan. Izan ere, gudari zaharraren esan nahi eta ezin hura modernitate beteenaren enblematzat har daiteke. Hurrengo narrazioetan egileak ez du halako kontuetan denborarik galtzeko premiarik, eta kontatera zaluagoa (kontaktea bera problema-

tizatzen ez duen narratzailearekin) nagusituko da. Kontatu nahi denak du aurrerantzean premia.

Azken gogoetak: XXI. mendeak ekarritakoa

Ikusi denez, 90eko urteetan sartzen ari dira euskal literaturaren muinean geroago kontzienteago izatera iritsiko diren aldaketak. Urte horietako Atxagaren eta Saizarbitoriaren kasuetan ikusi ahal izan dugunez, itxi dira abangoardien inpultsoak eta eleberrigintza generiko eta konbentzionalago batera egin dute. Ordurako bi idazle horiek beren belaunaldiko (belaunaldia zentzu zabalean hartuta) beste batzuekin batera (Lertxundi, Irigoien, Sarrionandia...) eskolako literatura irakurketen bitartez kanonizatuta zeuden. Ordurako, eta geroxeago ere, gaur egun arte, beraiek dominatu dute eskolako esparrua. Beste kontu bat litzateke zehaztea zein libururekin eta halako kontuak (esate baterako: Atxagaren *Bi anai* eta *Obabakoak*, Saizarbitoriaren *Ehun metro*, Irigoienen *Babilonia*, Sarrionandiaren *Marrazioak*, Pako Aristiren *Kcappo...*). Marijose Olaziregik *Euskal gazteen irakurzaletasuna* (Bergarako Udala, 1998) liburuan eskaintzen zuen azterketa soziologikoak primeran azaltzen du errealtate hori. Eskoletan irakurrienak zeintzuk ziren ezagutzeak pista asko ematen bazituen ere belaunaldi baten kanonizazioaz hitz egiteko, eskolaren oniritzia ez zen nahikoa hura lortzeko, kritikarena ere beharrezkoa zen. Izan ere, Gotzon Garate, Pako Aristi eta Iñaki Zabaleta edo Joxean Sagastizabal ere oso irakurriak ziren, baina ez ziren Hasier Etxeberriak argitaratutako *Bost idazle* (2002) liburuan agertuko. Han agertzen zen ordea Koldo Izagirre, nahiz eta eskolako aipatuenean artean ez egon. Interesgarria da datu hori eztabaidatzen ari garen auzirako. Ze Koldo Izagirrek idatzitako poesia-liburuek ez diote inondik ere abangoardiaren espirituari uko egin, ezta Susako idazle eta literatura lan askok ere. Garbi hitz eginez, 82tik aurrera literaturaren konpromisoak pisu handia izan zuen gurean, eta 90eko urteetan bizi-bizirik zegoen. Egile beraren, Izagirreren, *Balizko erroten erresuma* (1989) eta *Non dago Basque's Harbour?* (1997) bide dira horren adierazgarri. Hori guztia gaur eguneraino iritsi da. Honekin guztiarekin esan nahi dudana hau xe da: iraultzak, utopiak eta gure herrian indarrean zeuden ETAREN borrokak harresi irmoa ezarria ziotela ahultasun, bigunkeria, arintasun, erraztasun, kontsumo eta, hitz batean esateko, MERKATUAREN

sarearekin kateatzen zen ikuspegi salduari. Azken batean, haiena modernitatearen balio artistiko eta kulturalen ondarea zen. Modernitateak eta abangoardiek merkatua zuten deabru, iragana eta oraina gaindituz geroan zuten beren utopia.

Nire ustea da merkatua, kontsumoa, aisia, salmentak, irakurterraztasuna, *best-sellerismoa* eta *mass-mediën* balioak naturalizatu joan zirela 90eko bigarren zatitik aurrera, eta 2000ko urteetan nagusi bihurtu direla. 80ko urteetako egoera politiko-ekonomiko-sozialak zail jartzen zuena, erraztu egin du 2000koak. 80an eta 90ean dominantea zena ez da gaur egungoa. Alegria, H. Etxeberriak kanonizatu-tako idazleek modernitatearen kanona osatzen zuten, eta 2002koa izan arren, ertz guztietatik dago jada kanon hori eztabaidan jarria. Ez beti modu esplizitu batean, baina bai literatur sistemaren barruko ezinegon, mugimendu eta aldarrietan. Belaunaldi gazteagoek badakite gaur egun ospea eta errekonozimendua duten horien egunak (urteak) eskuko hatzekin konta daitezkeela (eskoletako irakasle-promozio bat jubilatu bitartean). Beterano horien artean ere bada dakien irakurleengan, komunikabideetako espazioetan edo hitzaldi-zirkuituetan ari dela jokatzen hurrengo *rankinga*, irakurle edo komunikabideetatik kanpo ez zarela ezer izango. Ohartua naiz nola-baiteko mimetismo soziologiko batean ari naizena erortzen; izan ere, bai gauza erraza beste hizkuntz eremu zabalagoetako diskurtsoekin homologatzea gurea. Baina non dauzkagu *mass-media* estandarrekin parekatuko genituzkeen gure literatur irakurleak, gure literatur irakurle ahul horiek, modernitateak aupatu dituen idazle kanoniko horien erakarmenari bizkarra emanez gutxien uste den idazle exotikoaren gonbitearekin berpiztuko diren irakurle horiek? Bai, horixe aldatu direla gauzak 2000ko urte hauetan. Aipa ditzadan euskal literatur sistemaren barruan sumatutako mugimendu horietako batzuk: Iban Zalduearekin batera popularizatu den "Tropelaren belaunaldia"ren promozio ahaleginak. Erreleboa eskatzen da eta, gutxienez, beren lanei arreta gehiago jartzea. Zein da, baina, belaunaldi ertain (edo tropeleko) horrek dakarren nobedadea (estilo, sentsibilitate, mundu-ikuspegi) beterano aipatuena lekua aldarrikatzeko? Paradoxikoki, I. Zalduren ipuingintza estimuan duten irakurleak literatura modernoan hazi eta zaildutakoak dira. Idazle modernoan (Cortázar, Borges, Carver) ezagutzaren konplizitateak disfrutatzen duen irakur-

lea da Zalduarena. Hala ere, J. Kortazarrek⁶ azaldu zuen bezala, postmodernitatearen igurtzirik ageri da haren lanetan.

Bigarren adibideak emakumeen literaturara narama. Amaia Alvarezek "Jakin"en 2005ean argitaratutako artikulu batetik abiatuko naiz. Hauxe zioen "Euskal emakume idazleen lekua literaturaren historian" artikuluan:

"Gaur egun dagoen euskal literaturaren historia ez dago osorik, subjeliboa da. Hasier Etxeberriaren liburuak jadanik zegoen kanon maskulinoa finkatu du, sendotu du, zilegitasuna eman dio (Aldekoaren historian berresten eta are gehiago murrizten dena). Jendearen onarpena jaso zuen lan horretan bost idazle, bost gizon agertzen dira, eta emakume idazle bakar batek gomendatzen dituen hamar liburu artean, BAT da emakume batek idatzitakoa (Bordaren *Bizitza nola badoan*)".

Nire *Historia de la literatura vasca* arretaz irakurri duenarentzako garbi egon beharko luke emakumeen arrastoa XVIII. mendetik hasi eta XIX. eta XX. mendeetan barrena jarraitzen dudala, politikoki eta sozialki izan duen eboluzio historikoak biziki interesatu ninduelarik. Izan ere, nire *Historian* zehar "konstante" batzuk izan banituen aurrean erronka gisa, horietako bat emakumearen arazoa zen.

Literatura modernoari dagokionez ere, Arantxa Urretabizkaia, Amaia Lasa, Teresa Irastortza, Itxaro Borda, Miren Agur Meabe edo Lurdes Oñederraz hitz egiten da liburuan. Baina, inondik ere, ez da nahikoa. Eta, alde horretatik, Amaia Alvarezek arrazoi du. Zergatik? Nirea historiaren ikuspegi modernotik, modernitatearen kontzientzia eta balio estetikoetatik idatzitako liburua delako. Modernitatearen balio estetikoetatik (nahi den subjektibotasunez, partzialtasunez edo, hala nahi bada, interpretazio ahulez eta despistez beterik, baina beti ere modernitatearen balioetatik egina) hausnartutako ibilbidea izan zelako. Eta justu horrexek bereizten gaitu. Amaia Alvarezentzat balio horiek subjektiboak dira. Zeren eta ez baita auzi honen muina modernitatearen behatxulotik begiraturuz zer agertzen zaigun lan honetan edo bestean juzkatzea. Ez da hori postmodernitateak edo garai berri honek ezarri duen desafioa; ez, beste honako hau baizik: modernita-

(6) Jon Kortazar, "Javi Cillero eta Iban Zalduaren ipuingintzaz", BITARTE 28, 77-96, Donostia, 2003.

tearen balio estetikoak (eta moralak) dira gizonezkoen botere-esparruari eusteko aitzakia (Foucault-en arabera) eta balio estetiko horiek mantentzeak ez gaitu bazterkeriatik salbatuko. Jakina, kalitate estetikoak bihurtzen denean literaturaren neurgailu edo langa, ezinbestean sortuko da banaketa: elitea (kultua) eta popularra (subkultura). Postmodernitateak banaketa hau gainditu egin du, eta bi muturren arteko bitartea leundu egin da.

Beraz, estetikaz haragoko balio eta interesgune berriak sartu zaizkigu jokoan. Hala ere, jakin badakit gaur eta gurean ez daudela emakume idazleak inondik ere baztertuta, ez behintzat argitaletxeetan. Eta arrazoa oso simplea eta gardena da: gaur egungo euskal argitaldariok jasaten dugun manuskrito eskasia dela-eta, prest izaten gara eskean ibiltzeko eta belauniko ere jartzeko hala komeni bada. Niri dagokidanez, oso gustura nago Pili Kaltzada, Lurdes Oñederra, Ixar Rozas, Aitziber Etxeberria edo Uxue Apaolaza idazleen *opera primak* urteotan argitaratu izanarekin. Eta hori guztia esan ondoren, berriz ere modernitatearen ondareaz baliatzen jarraitu nahi nuke literatur lanak juzkatzeko orduan, ze gizonezkoon lan kaxkar asko baitabil han eta hemen, eta, ezinbestean, emakumezkoen⁷ artean ere bai. Hori bai, inoiz ahaztu gabe emakumeen aldeko borroka ez dela gaur egun soilik ezkerren ondare, baizik eta gizarte osoarena.

Hirugarren adibideak itzulpena nakar. Ez omen dira irakurtzen, edo gutxi, literatura unibertsaleko liburuak. Normala. Gaur egungo irakurle kultuak, literatura modernoan hezitakoak, derrigor izan behar zituen titulu horiek euskarara itzuli baino lehenago irakurriak. Gaur egungo belaunaldi gazteagoei, berriz, eliteko literatura hori asperga-

(7) Gero eta gehiago dira emakumeek idatzitako literaturari buruzko lanak: 1996an Linda Whitek *Basque Women Writers of the Twentieth Century* tesia irakurri zuen; 2000an M. J. Olaziregik *Intimismoaz haraindi: Emakumezkoek idatzitako euskal literatura*, Eusko Ikaskuntza, Donostia; edo, 2000n baita ere, I. M. Zavala (arg.), *Breve historia feminista de la literatura española (en lengua catalana, gallega y vasca)*. Duela gutxi El País (2006-III-13) egunkariak "Andre idazleen euskal odisea" erreportala eskaintzen zuen. Bertan M. J. Olaziregik kezagarritzat jotzen zuen emakumezkoek idatzitako euskal literaturaren ezagutza falta eta ikerlan akademiko gehiago eskatzen zuen. Eta bati zalantza txiki bat geratzen zaio: zergatik ez du ba berak gehiago aztertu esparru hori, ze, nik dakidala, Arantxa Urretabizkaia eta Mariasun Landa besterik ez ditu aztertu sakon. Jakina, Olaziregik aztertutako horien literatur kalitatea ere inork ez ditu eztabaidatuko, baina beste askorena beharbada bai. Beti ere, erraza da gizartean oihartzun positiboa daukaten mezuekin plazaratzea.

ria batzuei eta urrutikoa besteei gertatuko zale segururik asko. Bat: literatura berak (eta literatura elitistak zer esanik ez) pisua galdu du nabarmen gizartean. Bi: literatura kultuaren prestigioa galdu da eta maila "jaietsi"ko literaturarekin nahasi. Hiru: denbora kontua baino ez da; gurean ere *best-sellerismoa* (eta hori euskaraz ez bada gertatzen, erdaraz gertatuko da) esparru gero eta zabalagoak beregatzatzen joango da (badakizue: entretenimendua eta emozio fuertek).

Postmodernitatea, edo modernitate likidoa, berdin zait, ari da, bai, gure unibertso (sistema) txikiko bazterrak kutsatzen.

Bibliografia

- Aldekoa, I., *Historia de la literatura vasca*, Donostia, Erein, 2004.
- Anderson, P., *Los orígenes de la postmodernidad*, Barcelona, Anagrama, 2000.
- Foucault, M., *Las palabras y las cosas*, Madrid, S. XXI, 1986.
- Gutierrez Retolaza I., *Arantza Urretabizkaia eta eleberrigintza*, Donostia, Utriusque Vasconiae, 2002.
- Habermas, J., *El discurso filosófico de la modernidad*, Madrid, Taurus, 1991.
- Jameson, F., *Teoría de la postmodernidad*, Madrid, Trotta, 1996.
- Kortazar, J., *Montañas en la niebla. Poesía vasca de los años 90*, DVD, 2006.
- Olaziregi, M. J., *Euskal eleberraren historia*, Bilbo, Labayru, 2002.
- Saizarbitoria, R., *Aberriaren alde (eta kontra)*, Irun, Alberdania, 1999.
- Vattimo, G., *El fin de la modernidad*, Barcelona, Gedisa, 1987.
- Wollen, P., *Raiding the Icebox. Reflections on Twentieth Century Culture*, Londres, 1993.
- Zaldúa, I., *Animalia disekatuak: (libeloak, panfletoak eta beste zenbait taxidermia-lan)*, Donostia, Utriusque Vasconiae, 2005.
- Zulaika, J., *Crónica de la una seducción*, Madrid, Nerea, 1997.